

**ESKİ TÜRK YAZITLARINDAKİ BAZI YABANCI
ÖĞELERİN YAZIMI ÇERÇEVESİNDE ESKİ TÜRK
YAZITLARININ YAZIMI ÜZERİNE NOTLAR**

*Erhan AYDIN**

ÖZET

Bu yazıda eski Türk yazıtlarında geçen ve Türkçe olmadığı genel kabul gören birkaç sözcüğün yazımı üzerinde durulacaktır. Bu sözcüklerin yazımından hareket ederek, Arap harfli metinlerde geçen yabancı sözcüklerin yazımındaki birliğin, Kök Türk harfli metinlerin yazımında da geçerli olup olmadığı tartışılacaktır. Yabancı sözcüklerin yazımıyla ilgili değerlendirilmeden sonra, genel yazım kuralları çerçevesinde, eski Türk yazıtlarının bazı yazım sorunları üzerinde durulacak ve bunların diyalektik özellikler mi yoksa tamamen yazıcının dikkatsizliğinden kaynaklanan hatalar mı olduğu üzerinde görüş bildirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kök Türkler, Eski Türk Yazıtları, Türk Runik Alfabesi, Yabancı Sözcükler, Yazım.

**NOTES ON THE SPELLING OF OLD TURKIC
INSCRIPTIONS REGARDING SOME FOREIGN WORDS
IN THE OLD TURKIC INSCRIPTIONS**

ABSTRACT

In this article, an emphasis will be laid on the spelling of a few words which are mentioned in the old Turkic inscriptions and regarded as not Turkish. Considering the spelling of these words into consideration, whether the unity of the spelling of foreign words mentioned in the texts with Arabic letters are also a fact for the texts with Kök Turk letters will be discussed. After the analysis on the spelling of foreign words, with regard to the general spelling rules, an emphasis will be given on the spelling problems in old Turkic inscriptions and an opinion will be stated whether these are based on dialectic reasons or based completely on mistakes resulted from the negligence of the writer.

* Yrd. Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi

Key Words: Kök Türks, Old Turkic Inscriptions, Turkic Runic Alphabet, Foreign words, Spelling.

1. Giriş:

Çok de i ik bölgelere yayılmış olan eski Türk yazıtlarının yazıcılarının kimler oldu u, metinler ta a aktarılırken hangi yazım kurallarına uyuldu u, do maca mı yazıldı ı yoksa önceden hazırlanmış metinlerin mi ta a aktarıldı ı, harflerin de ifre edildi i günden bugüne çok kez dile getirilmiştir. Özellikle büyük ka anlık yazıtlarında hem i aretlerin a a ı yukarı aynı ölçülerde olması, hem de daha düzenli ve özenli yazılması ta a hâkkeden *bitigçi*'lerin varlığını i aret etmektedir. Köl Tigin, Bilge Ka an, ine Usu ve Taryat gibi büyük ka anlık yazıtlarının dı ında özellikle Yenisey havzasında ele geçen irili ufaklı, az veya çok satırlı yazıtlar için bunu söylemek güçtür. Bu bakımdan aynı sözcüklerin yazımındaki tutarsızlıklar kimi soruları akla getirmiştir. Yazımdaki tutarsızlıklar acaba diyalektik özellikler olarak de erlendirilebilir mi? Yoksa halkın yazdı ı bu ta lar üzerindeki yazım farklılıkları tamamen dikkatsizlikle açıklanabilir mi? Yoksa bugün hâlâ bilemedi imiz ba ka nedenler mi vardır?

A a ıda, Türkçe olmadı ı genel kabul gören bazı sözcüklerin yazımı üzerinde durularak Kur'an tercüme ve Kutadgu Bilig ile ba layan Arap harfli metinlerde görülen yabancı sözcüklerin yazımındaki birli in, Kök Türk harfli metinler için de geçerli olup olmadı ı üzerinde durulacak, incelenecek sözcükler alfabetik sıra ile verilecektir. Bu sayede sözcüklerin yazımlarından hareket ederek sözcü ün Türkçe olup olmadı ı konusunda fikir yürütme imkânı bulunabilecektir.

2. Yabancı Ögelerin Yazımına İlişkin Notlar:

2. 1. **ançula-**: 'sunmak, takdim etmek, teslim etmek' < Çin. *An chang* + Tü. +*la*; Sino-Jap. *An shō*. Kr . (Ölmez 1995: 228). Ölmez'in ayrıntılı bir biçimde açıkladı ı Çin.+Tü. kurulu lu *ançula-* fiili KT D 32 *ançuladı* (†‡‡‡) ve U G 2 *ançuladım* (‡‡‡‡) ekinde yazılmıştır. Her iki yazımda da aynı i aretlerin kullanıldı ı görülmektedir.

2. 2. az: 'kavim adı, etnik ad' (Ölmez 1997: 175). Çik ve Kırgızlarla birlikte anıldı ı için Azların, Çik ve Kırgızlara yakın bölgelerde, Kırgızlara giden yol üzerinde oturdukları dü ünülebilir. Tonyukuk yazıtında Az'lara giden yolun Anı ırma ından geçti i bildirilmi tir: T 24: *eşi<d>tim Az yir yfolıj Anı bşirlä ... är]miş 'Az (halkının) yerinin Anı (ırma ı)'da oldu unu i ittim'*. Yine Köl Tigin yazıtında Az'ların oturdukları yerler belirlenmi tir: KT D 20, BK D 17: *Kögmän yir sub idisiz kalmazun tiyin Az Kırkız bodunıg <itip> yaratıp keltimiz süñüşdümüz ...]* 'Köğmen toprakları sahipsiz kalmasın diye Az (ve) Kırgız halklarını düzene sokup geldik (ve) sava tık ...'. Mo olistan'ın kuzeyinde bulunan Tannu-Ola (Köğmen: Köğmen'in neresi oldu u ile ilgili ayrıntı için bk. Aydın 2007: 54) da larının ötesinde ya adıkları bilinen Az halkının adının yabancı sözcük olarak verilmesi biraz dü ündürücü olsa da yazımlarında aynı i aretin kullanıldı ı görülmektedir. Tespitlerimize göre Az adı u yazıtlarda geçmi tir: KT D 19, 20, 38, KT K 2, 3, 3, 5, 8; BK D 17, 26; T 23 (Tonyukuk yazıtının 23. satırındaki sözcük kimi na irlerce iz 'iz' okunmu ve anlamlandırılmı tir. Örne in: iz 'trace' (Giraud 1961: 144); iz 'iz' (Sertkaya 1995: 48)), T 24; KÇ B 6. Bütün Az'lar tek bir z harfi ile yazılmı tir.

2. 3. balbal: Önemli kültür sözcüklerinden olan *balbal*'ın da yabancı kökenli oldu u genel kabul görmektedir. Tekin ve Doerfer'in görü belirtti i sözcük için Tekin, Mo. *barimal* 'heykel' sözcü ü ile ili ki kurmu ve sözcü ün geli imini *balbal* < **barmal* < Mo. *barimal* ekinde göstermi tir (Tekin 2000: 62). Sözcü ün etimolojisiyle ilgili ayrıntı için bk. (Ölmez 1997: 176-177). Sözcü ün yalın durumda KT D 16, 25; BK G 7, 9, 13; O 3 yazıtlarında ve iyelik ekli olarak da iki yerde geçti i tespit edilmi tir: *Işbara tarkan balbalı* (Ongi balbal) ve *balbarım* (Tuva D (E 51)). *Balbal* sözcü ünün de di er yabancı olarak de erlendirilen sözcükler gibi tümünün aynı ekilde yazıldı ı görülmektedir: (𐰽𐰺𐰽). Yalnız Tuva D (E 51) yazıtının 4. satırındaki *balbar* (𐰽𐰺𐰽) sözcü ünde, bir yazım yanlı ı yoksa ilginç bir yazım ortaya çıkmaktadır. Bu durum seslik bir ölçü olarak de erlendirildi inde Yenisey bölgesi yazıtlarındaki diyalektik ö elere bir yenisini eklemeyi zorunlu kılar. Yazıtın foto rafına

dikkatlice bakıldı nda sözcü ün r¹ ile yazıldı ı açıkça bellidir.

2. 4. bars: *Bars* sözcü ü tespitlerimize göre 7 kez ki i adı, 8 kez de hayvan (=yıl adı) adı olarak geçmiştir. Ki i adı olan *Bars* sözcü ü Köl Tigin yazıtının do u yüzünün 20. satırının hemen ba nda bulundu undan ve 19. satırın sonunda tahribat oldu undan dolayı *Bars*'ın kim oldu u anla ılamamaktadır. Ancak cümleden Bilge Ka an ve Köl Tigin'in kız karde leri ile evlendirildi i çıkarılabilmektedir. Çaa-Höl II (E 14) yazıtının ilk satırında geçen *Elçi Çor Küç Bars* ile Çaa-Höl V (E 17) yazıtının ilk satırında geçen *Tüz Bay Bars Külig, El-Bajı* (E 68) yazıtının 3. satırında geçen *Kara Bars Inançu Çigşi, Uybat VI* (E 98) yazıtının 4. satırındaki *LÇ(?) bars tirig beg* adları herhâlde adına yazıt dikilen beyler olmalıdır. Çok açık olmamakla birlikte Altın Köl I (E 28) yazıtının 5. satırındaki (Kormu in'de 2. satır) *bars* da büyük bir olasılıkla ki i adıdır. Hayvan adı olan *bars* sözcü ü ise U D 7, Altın-Köl I (E 28) 4 (Kormu in'de 1. satır), 7 (Kormu in'de 9. satır), Begre (E 11) 4, yazıtlarında geçmiştir. Bütün bu *bars*'ların yazımı ise öyledir: KT D 20: (Ş48); U D 7, Begre (E 11) 4, Çaa-Höl II (E 14) 1, Çaa-Höl V (E 17) 1, Altın Köl I (E 28) 4, 5, 7, El-Bajı (E 68) 3, Uybat VI (E 98) 4: (Y48). Ölmez, Türkçe sözcüklerde -rs ünsüz çiftinin bulunmayı ı *bars*'ın yabancı kökenli oldu unu dü ündürdü ünü ancak kesin bir ey söylemenin güç oldu unu belirtmektedir (Ölmez 1997: 177). Bütün *bars*'ların aynı ekilde yazılması sözcü ün yabancı kökenli olmasına kanıt sayılabilir.

2. 5. berçik, berçik er: Kavim(?) adı olan *berçik* sözcü ünün kökeni ile ilgili çok ey söylenmiştir. Kavim

adı etrafında geli en tartı malara de inen Ölmez, adı geçen bu kavmin Batı Türkistan bölgesinde ya ayan ran kökenli bir halk oldu unu dü ünmektedir. *Berçik er* yapısındaki *er*, genel Türkçe 'ki i, insan' anlamındadır (Ölmez 1997: 177-178). Bu ad ile ilgili genel kanı Orta Farsça *parsig*'den bozulmu olabilece i yönündedir. Sözcükteki *-çlk* eki ilk göze çarpan unsurdur. Küçültme, efkat ve acıma bildiren bu ekin genel Türkçede sıkça kullanıldı ı bilinmektedir. Konuya ı ık tutması bakımından günümüzde de uzun tartı malara neden olan *apar* veya *par* sorunundan hareket ederek genel kanı bu kavim adının **par* okunması gerekti i yönündedir. **Par* okunu unun do ru oldu unu varsayarak *berçik* adının < **par+sIk* eklinden geli mi olabilece i öne sürülebilir. Nasıl ki Çinliler hem küçük Fu-lin (Suriye) hem de büyük Fu-lin (Bizans) terimlerini kullanıyorsa (Ögel 1945: 87) burada da aynı durum söz konusu olabilir. Yani **par* (büyük) ran ise **parçik* de pekâlâ küçük ran olabilir. Elbette geriye bir sorun kalıyor. O da **parçik*'in neresi veya e er halk ise kimler oldu udur. Bu bakımdan *berçik* adının kavim adı olarak de il de yer adı olarak de erlendirilmesinin daha do ru oldu u dü ünülmektedir.

Bu ad yalnızca KT K 12'de geçmi tir. Buradaki yazılı ı ise öyledir: 𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸. Sözcü ün eski Türk yazıtlarında bir kez geçmesi örnekleme yapmayı ve yazımı ile ilgili fikir yürütmeyi engellemektedir.

2. 6. biçin: 'Maymun' anlamında olan ve daha çok 'Maymun yılı'nı ifade etmekte kullanılan *biçin* sözcü ü için maymunun eski Türklerin yurdunda yani Orta ve ç Asya bozkırlarında ya amıyor olması ara tırmacıları, ba ka dillerden özellikle de Hint-Avrupa dillerinden alınmı oldu u fikrine götürmü tür. Sözcü ün kökeni ile ilgili Ölmez'in makalesinde ayrıntılı bilgi bulunmaktadır (Ölmez 1997: 179-180). *Biçin* sözcü ünün eski Türk yazıtlarında bir kez geçti i (KT K-D) tespit edilmi olup yazımı öyledir: 𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸. Görüldü ü gibi sözcükteki bütün ünlüler yazılmı tır.

2. 7. biti-: 'yazmak, hâkketmek' anlamlarında olan bu fiilin de kökeninin eski Çince *pjiēt* 'yazı fırçası (deve tüyünden)' + eski Tü. *+i-* = *biti-* eklinde oldu u genel kabul görmekte ise de ran Dili, Süryanice gibi çok farklı dillerden alındı ını öne sürenler de olmu tur. Ayrıntı için

bk. (Ölmez 1997: 180-181). *yazı yaz-* fiilinin kökeni ve di er milletlerde *yazı yaz-* fiilinin temelleri ile ilgili bir makalede fiilin Çince olarak gösterilmesi ele tirilmi , Türkçe *biti-* ile Mo. *biçi-* fiillerinin kar ıla tırılması gerekti i ve Türklerin yazı yazmaya ta ları oyarak veya biçerek ba ladıkları belirtilmi tir (irin 2004: 570 not 40). *biti-* fiili tespitlerimize göre u yazıtlarda geçmi tir: KT G 13, 13, KT G-D, KT G-D, KT G-D, KT G-B, KT G-B; BK G-B, BK G-B; KÇ G 3; U G b. Yazımları ise öyledir: *bitidim* ཐམ་མཁེ་མེ་ (KT G 13, KT G-B; BK G-B), ཐམ་མེ་ (KÇ G 3); *bitidim* ཐམ་... (ine Usu yazıtında yalnızca *dm* ünsüzleri bulunmaktadır. Ancak cümlelerin geli inden eksik bölümün *bitidim* eklinde tamamlanabilece i bellidir); Bay-Bulun I (E 42) 4 *bitidim* ཐམ་མེ་; *bitigmä:* ཐམ་མེ་མེ་ (KT G 13, KT G-D). Görüldü ü gibi fiil genellikle ünlülü yazılmı tir. Ancak KÇ ve Bay-Bulun I (E 42) yazıtlarında ünlüler yazılmamı tir. Belki yazımdaki bu farklılıklar sözcü ün Türkçe oldu una kanıt sayılabilir.

2. 8. bölün (bölön?): Sözcü ün Tibetçe *blon* 'yüksek bir unvan' sözcü ünden geldi i kesindir. İlk na irler sözcü ün kavim adı veya ki i adı oldu unu sanmı larsa da yüksek bir unvan oldu u sonradan kanıtlanmı tir. Ayrıntı için bk. (Ölmez 1997: 181). Yalnızca KT K 12'de geçen bu unvanın yazımı öyledir: ཐམ་མེ་. Sözcü ün ba ka örne i olmadı ı için yazımı hakkında söz söylemek zordur. Ancak ilk hecesindeki yuvarlak ünlünün yazılmı olması önemlidir. İkinci hecesindeki ünlü yazılmadı ı için sözcü ün *bölän*, *bölün*, *bölön* gibi de i ik ekillerde okunması mümkündür.

2. 9. bukarak: Sözcü ün Skr. *vihāra*'dan alınmı oldu u kabul edilmekte olup Buhara kenti ile e tutulmaktadır. Yalnız Skr. bu sözcü ün 'Budist ya da Gaina Manastırı, manastır benzeri yer' anlamında oldu u bilinmektedir (Ölmez 1997: 181-182). Sertkaya *bukarak* sözcü ünün geçti i cümleyi öyle okumu ve anlamlandırmı tir: *kuriya kün batsıkdaki sogd berçiker bukarak ulus bodunda nek señün ogul tarkan kelti 'batıdan güne in battı ı taraftaki So d (ve) Berçik er(in) vihāra cemaatini temsilen Nek Sengün (ile) O ul Tarkan geldi'* (Sertkaya 2003: 211). Sözcük yalnızca KT K 12'de geçmi tir. Buradaki yazımı öyledir: ཐམ་མེ་. Bu sözcük de Tibetçe *blon*'da oldu u gibi bir kez geçti i için yazımı üzerine söz söylemek zordur.

2. 10. çıntan: Skr. *candana/çandana* sözcü ünden ödünçlendi i bilinmektedir (Ölmez 1997: 183). 'sandal a acı' anlamındaki bu sözcü ün Kök Türklerin önemli ticaret araçlarından biri olarak kullanılmı olabilece i dü ünülebilir. Eski Uygurca metinlerde de sıkça kullanılan bu sözcü ün kökeni ve eski Uygur metinlerindeki durumu P. Zieme tarafından ayrıntılı bir ekilde incelenmi tir (Zieme 1984: 377-378). Bugün Türkiye'de soy adı olarak da kar ımıza çıkan bu kültür sözcü ünü eski Türklerin ne amaçla kullandı ı ba ka bir yazıda i lenece i için burada ayrıntıya girilmeyecektir. Eski Türkçe dı ında di er Türk Dili alanlarında da kullanıldı ı bilinen sözcükle ilgili yalnızca Muhammed b. Mahmud irvânî'nin Tuhfe-i Muradî adlı eserinden örnek verilecektir (Argun ah 1999). Bu eserden anla ıldı ına göre sandal a acı özellikle bazı hastalıkların tedavisinde kullanılmakta olup, a acın bir önemli özelli i de ho kokulu olmasıdır. Bu nedenle dönemin ç Asya'sının önemli ticaret ö elerinden biri oldu u dü ünülebilir. Sözcük yalnızca BK G 11'de geçmi tir: 𐰽𐰺𐰍. Sözcü ün yalnızca bir yerde geçmi olması yazımı ile ilgili fikir yürütmeyi engellemektedir.

2. 11. çor: Eski Türk yazıtlarının önemli unvanlarından olan sözcük Clauson tarafından Çin. *ço* ile kar ılanmı tir (EDPT 427b). Sözcü ün Toharca kökenli olabilece i öne sürülmü se de unvanın tam olarak kökeni hakkında kesin bir ey söylenmemi tir. Ayrıntı için bk. (Ölmez 1997: 183-184). Eski Türk yazıtlarında yalın veya ekli olarak birçok yerde geçmi tir. Örne in: KT D 32, KT K 13, 13; BK G 13, 13, 13; O 4; KÇ B 2, 2, 3, 5, 6, 8, 10, 11, KÇ D 2, 3, 6, 7, 9, 10, 12, 12, KÇ G 1; Barık III (E 7) 1, Çaa-Höl II (E 14) 1, Uybat III (E 32) 3, Kızıl-Çıraa I (E 43) 3, Eerbek I (E 147) 3, ançi III (E 152) 2 vs. Tespitlerimize göre bütün örneklerde aynı ekilde yazılmı tir: 𐰽𐰺𐰍.

2. 12. çugay: Sözcü ün ilk hecesindeki ünlünün *o* mu *u* mu oldu u yönündeki tartışmaların yanında kökeni ile ilgili tartışmalar uzayıp gitmektedir. Yer adı oldu unun bilinmesi en azından anlamıyla ilgili tartışmaları azaltmı ancak bu kez de yeri ile ilgili çe itli de erlendirmeler yapılmı tir. Son yıllarda S. Tezcan'ın sözcükle ilgili yaptığı ı de erlendirme önemlidir (Tezcan 1995). Bütün bu tartışmaların ayrıntısı için bk. (Ölmez 1997: 184-185). *Çugay* yer adının KT G 6, BK K 5 ve T 7'de geçti i tespit

edilmi olup her üç yazıtta da aynı ekilde yazılmıştır: Dʃ>λ. Yin-Shan da larını kar ılıadı ı dü ünülen bu sözcük de büyük bir olasılıkla Türkçe de ildir.

2. 13. kunçuy: 'prens' anlamındaki sözcü ün Çin. *gong zhu*'dan ödünçlendi i söylenmektedir. Sözcü ün ilk hecesindeki ünlünün okunu u ve di er ayrıntı için bk. (Ölmez 1999: 59). Eski Türk yazıtlarında birçok yerde geçmiştir. Tespit edebildiklerimiz unlardır: KT D 20, KT K 9; BK D 17; Uyuk-Tarlak (E 1) 1; Uyuk-Turan (E 3) 1; Barık II (E 6) 4; Barık III (E 7) 4; Barık IV (E 8) 2; Elegest I (E 10) 1; Begre (E 11) 1; Çaa-Höl II (E 14) 2; Çaa-Höl X (E 22) 3; Oznaçennoe I (E 25) 1; Oya (E 27) 2; Altın-Köl II (E 29) 1; Köjeelig-Hovu (E 45) 6; Telee (E 46) 1; Abakan (E 48) 7; Tuva G (E 55) 2; Herbis-Baarı (E 59) 2; El-Bajı (E 68) 5; Bayan-Kol (E 100) 1; Eerbek I (E 147) 2 vs.

Köl Tigin ve Bilge Ka an yazıtlarında Dʃ>↓ i aretleriyle yazılmıştır. BK D 17'deki *kunçuy*'un yalnızca ilk i areti ile (↓) ile son i areti (D) bellidir. Bu bakımdan sözcükteki *nç* ses birli inin nasıl yazıldığı nı anlamak mümkün de ildir.

Sözcük için Yenisey yazıtlarında farklı yazımlar bulunmakla birlikte genellikle Dʃ>ɳ veya Dʃ>>ɳ ekillerinde yazılmıştır. Tespitlerimize göre *kunçuy*'daki *nç* sesleri ɳ ve λ i aretleri ile yazılmamı hepsinde ʒ i areti ile yazılmıştır. Kormu in'in Çaa-Höl X (E 22) yazıtının runik metninde *kunçuy*'daki *n* ve *ç* seslerini ɳ ve λ olarak vermiştir ki herhalde bir yanlışlık yapılmıştır (Kormu in 1997: 152). Çünkü yazıtın foto raflarında ʒ i areti ile yazılmış oldu u çok açıktır.

Çok de i ik bölgelerdeki yazıtlarda geçen *Kunçuy*'un yazımında genel bir birlik bulunmaktadır. Yazımdaki bu birlik sözcü ün yabancı kökenli oldu una kanıt sayılabilir.

3. Eski Türk Yazıtlarının Yazımıyla İlgili Sorunlar ve Değerlendirme:

Köl Tigin, Bilge Ka an, ine Usu, Taryat gibi ka anlık yazıtlarının yazıcıları mutlaka ta a i leme

i inden anlayan *bitigçiler*di. Bu tür büyük ka anlık yazıtlarının yazılmasında ve barkın yapımında Çin'den *bedizçiler* getirildi i yazıttaki cümlelerden anla ılmaktadır. Bunlar KT G 11-12-13 ve BK K 14-15'teki cümlelerde ayrıntılı bir biçimde anlatılmı tır. Di er yazıtlardan özellikle Yenisey yazıtlarının yazıcılarının halktan kimseler oldu u rahatlıkla söylenebilir. Birçok ta ta, ölen ki inin kendi a zından anlatılması, nasıl öldü ü, kaç sava ta mücadele etti i ve hepsinden daha önemlisi ölmesiyle gerçekleş en bu ayrılı ın duygu dolu cümlelerle ifade edilmesi yazıtların en azından büyük bir bölümünün, ölen ki inin aile fertleri tarafından yazdırılıp diktirildi ine kanıttır. Bu bakımdan Yenisey yazıtları ile Mo olistan ve di er bölgelerde bulunan küçük yazıtlar belki tarihî olayların anlatılması bakımından çok de erli olmadı ı söylene de Türk Dili ara tırmalarında, özellikle çok zaman yazı dilinden farklı ekillerde yazılmı olması nedeniyle diyalektik ara tırmalarda kullanılabilir.

Eski Türk yazıtlarının yazımıyla ilgili bazı sorunlar u ekilde sıralanabilir:

* Yer adları, ki i adları, boy ve kavim adlarını tam olarak okumak mümkün olamamaktadır. Örne in *Tölis ~ Töles* veya *Töliš ~ Töleş* gibi farklı ekilde okunmasının tek nedeni, sözcük sonundaki hecelerde ünlülerin genelde yazılmıyor olmasıdır.

* Bilindi i gibi, kurala tam anlamıyla uyuldu u söylenemese de Arap harfli metinlerin yazımında eklerdeki ünlülerin yazılmadı ı bilinmektedir. Aynı durum Kök Türk harfli metinler için de söz konusudur.

* *-p* zarf-fiil ekinin okunu unda sorunlar vardır. Yazıtların yazıcıları birkaç istisnası olsa da *-p* ekinin önüne hiçbir zaman ünlü koymamı lardır. Dolayısıyla *-ıp/-ip/-up/-üp* ekilerinin hepsi do rudur. Thomsen de bu ekin ünlüsünün nasıl okunması gerekti inden emin de ildir (Thomsen 2002: 34). Bu bakımdan yazıtları yayımlayan na irlerin bu ünlüleri gösteri lerinde farklılıklar bulunmaktadır.

* En önemli yazım sorunlarından birisi de bazı yazıtlarda söz sonundaki *s²* (l)'lerin art ünlülerle birlikte gelmesi gereken *ş¹* (ʃ, ʌ) ile yazılmasıdır. Buna ili kin birçok örnek vermek mümkündür. aretin bulundu u sözcükleri, özellikle ö renilen geçmi zaman ekini,

na irler ya yazımdan uzakla arak bugün Türkiye Türkçesindeki gibi önlük-artlık ünlü uyumu kuralına uydurarak ya da yazıldı ı ekilde okumayı tercih etmektedirler. Bu da okuyu farklılıklarına neden olmaktadır. Ancak i aretin yazımındaki farklılıklar nedeniyle özellikle -mİş ö renilen geçmi zaman ekinin ünlü uyumu kurallarına uymadı ı söylenebilir. Kr . (Tekin 2000: 32).

* Yazıtlardaki yazımla ilgili bir di er sorun da bazı kural dı ı yazımların yanlı yazım mı yoksa yazıtın yazıcısının diyalektine ba lı olarak diyalektik özellik mi oldu udur. Örne in Hemçik-Çırgakı (E 41) yazıtındaki *k* ile yazılması gereken bazı sözcükler *g* ile yazılmı tır. Bu durum yazıtta özgü olabilece i gibi yazarın a ız özelli i ile de ilgili olabilir. Tekin, bu yazıtta *dakı* sözcü ünü açıklarken "Bu sözcük *takı* yerine yanlı yazım olabilece i gibi bir diyalekt söyleni i de olabilir. Yazıcının diyalektinde önses *q* ve *k* ünsüzleri de ötümlüle me e ilimi göstermektedir. Nitekim yazıtın son satırında *kaşga* yerine *gaşga*, yedinci satırında da *keyik* yerine *geyik* yazılmı tır" demektedir. Yalnız Tekin'in belirtti i *geyik* yazılı nda sözcük sonu *k* sesinin yazımı net de ildir. Tekin, i aretin *k* oldu unda ısrar etse de Vasilyev'e göre *ŋ*'dir (Vasilyev 1983: 29). Vasilyev'in dedi i gibi olsa da o dönemde söz ba nda *g*'nin olması mümkün de ildir. Yazıcının diyalektinde *takı*'dan ba ka ötümlüle me e ilimi gösteren 3 örnek sözcük daha bulunmaktadır: *gün* < *kün*, *gärçin* < *kärçin*, *geyik* < *keyik*. Tekin'e göre son satırdaki *kaşga* 'alnı akıtmalı (hayvan)' sözcü ü de yazıcının diyalekti ile ilgili olabilir (Tekin 1999: 10-13). Malinovka (E 56) yazıtında da *gut aş* veya *gutaş* diye bir sözcük grubu bulunmaktadır. Gerçekten bu sözcük *kut* ise o zaman ya yazıcı yanlı yazımı ya da eski Türk yazıtlarında görülen bir ba ka diyalektik özelliktir. Malinovka (E 56) yazıtı için bk. (Kızlasov 1977). Özellikle Yenisey yazıtlarında bu türden yanlı yazımlara çokça rastlanmaktadır. Örne in, ançi III (E 152) yazıtında *äsısim* sözcü ünün yazımında ikinci *s* harfinin *z* olması gerekir.

* Eski Türk yazıtlarında *b*, *d*, *g*, *k*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t* ve *y* ünlüleri için alfabe de iki er i aret olması nedeniyle harflerin birbirinin yerine yazıldı ına dair birçok örnek bulunmaktadır. Tekin'e göre bu tür yazımların büyük bir

bölümünün seslik bir önemi yoktur (Tekin 2000: 33). Ancak büyük ka anlık yazıtlarında bu durumun örneği az olsa da özellikle Yenisey yazıtlarında çok sayıda örnekle karşılaşılmış ve bu ka nedenleri, en azından kimi diyalektik özelliklerin de olabileceği söylenebilir.

* Eski Türk yazıtlarındaki tek noktalama işaretleri üst üste konmuş iki noktadır. Genelde sözcükler arasında, birbirinden ayırmak için konur. Ancak birçok yerde özellikle Yenisey yazıtlarında sözcükün içine de konur. Bu durumda sözcük ikiye bölünmüş olur. Bu durumun da seslik bir önemi olmayıp herhâlde yazıcının dikkati ile ilgilidir.

* Bir ba ka önemli sorun da söz başı ve içindeki *a* ve *e* ünlülerinin genellikle yazılmamasından kaynaklanır. Özellikle Türkçede söz başında bulunması mümkün olmayan bir ünsüz varsa sözcükün ünlü ile başladığı kolayca anlaşılabilir. Ancak Türkçede söz başında bulunabilen bir ünsüz varsa sözcükün tespiti zorlaşır. Çünkü bu durumda sözcük ünsüzle de başlıyor olabilir. Günümüze kadar tartışılan gelen *par* mı *apar* mı sorunu da tamamen bununla ilgilidir. *Par* veya *apar* adı ile ilgili tartışmalar ve ayrıntı için bk. (Sertkaya 1999a ve 1999b).

Tekin, eski Türk yazıtlarının yazımıyla ilgili çok önemli bir tespitte bulunmuştur. M. Erdal'ın *Old Turkic Word Formation* adlı çalışmasını tanıttığı yazısında *bintürä* sözcüğündeki *ü* sesinin yazılmamasının nedeni al oldu unu, "8. yüzyılın ilk yarısında Moğolistan bozkırlarında Tunyukuk yazıtını yazan kilden runik yazının kurallarına istisnasız uymu olmasını da bekleyemeyiz. Nitekim aynı yazıcı ilk hecedeki *i* ünlüsünü yazmayı da unutmuştur" demiştir (Tekin 2004: 379-380).

4. Sonuç:

Eski Türk yazıtlarındaki sözcük ve dilbilgisi özelliklerinin yazımı üzerine bugüne kadar çok şey söylenmiştir. Kimi araştırmacılar yapılan yazım yanlışlarını seslik ölçü veya diyalektik özellik olarak değerlendirilmiş kimileri de tartışılacak hataları olarak düşünmüştür. Bu yazıda Arap harfli metinlerdeki yabancı sözcüklerin yazımındaki birliğin Türk runik harfli metinler için de geçerli olup olmadığı araştırılmış ve yabancı sözcüklerin yazımında, genelleme zor olsa da,

bir birlikten söz etmenin mümkün olabilece i sonucuna varılmı tır.

KAYNAKÇA

- ARGUN AH, Mustafa (1999): *Muhammed b. Mahmud-ı Şirvânî, Tuhfe-i Murâdî* (nceleme-Metin-Dizin). Ankara: TDK.
- AYDIN, Erhan (2007): Eski Türk Yazıtlarındaki Kırgız Seferleri Üzerine Notlar.

-
- R N, Hatice (2004): Türkçede Yaz- "Yazı Yazmak" Fiili Üzerine. *Türk Dili* 634, 563-571.
- TEK N, Talat (1999): Hemçik-Çırgakı Yazıtı. *Türk Dilleri Araştırmaları* 9, 5-15.
- (2000): *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Sanat Kitabevi.
- (2004): *Old Turkic word formation Üzerine Notlar*. Talat TEK N: *Makaleler II, Tarihi Türk Yazı Dilleri*. Emine YILMAZ - Nurettin DEM R (Hızl.), Ankara: Öncü Kitap, 372-380.
- TEZCAN, Semih (1995): Über Orchon-Türkisch *çugay*. Marcel ERDAL - Semih TEZCAN (Hrsg.): *Beläk Bitig*. (Sprachstudien für Gerhard Doerfer zum 75. Geburtstag). Wiesbaden: Harrassowitz. [Turcologica: 23], 223-231.
- THOMSEN, V. (2002): *Orhon Yazıtları Araştırmaları*. Çev.: Vedat KÖKEN. Ankara: TDK.
- VAS LYEV, D. D. (1983): *Korpus tyurkskih runičeskih pamyatnikov basseyna eniseya*. Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.
- ZIEME, Peter (1984): Sandelholz in den uigurischen Texten. *Altorientalische Forschungen* 11, 1984/2, 377-380.